

משום מנהג החמירו, לא נהגו להחמיר באכילת פסח שהיא מצוה (לקוטי הלכות, עפ"י כסף משנה בדעת הרמב"ם שלא הביא דברי רב אשי. ואולם הראב"ד כתב להחמיר בשמנו של גיד).

*

'אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם – הוא ולא מכשיריו. לבדו ולא מילה שלא בזמנה – אך אשר יעשה לכל נפש הוא בגימטריא: ולא מכשירי אוכל נפש (עם הכולל). לכל נפש הוא לבדו (עם הכולל) בגימטריא: ולא מילה שלא בזמנה (גליונות קהלות יעקב).

דף פד

'לבדו ולא מילה שלא בזמנה הבאה מק"ו. מה שצריך לימוד מן הכתוב שמילה שלא בזמנה ושרפת קדשים אינם דוחים יום טוב – והלא מצוות אלו אין זמנן קבוע ואפשר לעשותן למחר, ואם כן כיון שממתין בגלל יום-טוב אינו נחשב כעובר על המצוה, ומדוע היה עולה על הדעת שידחו יום טוב? יש לתרץ ולומר זיל לאידך גיסא, כיון שמלאכת מצוה מותרת ביום טוב – אין כאן חילול יום טוב [וכמו קרבנות הבאים בשבת, הגם שכשר להקטירם לאחר השבת], וכיון שכן אין ראוי להמתין כלל במצוה ואין זה נחשב 'אפשר לקיים שניהם' (עפ"י חזון איש סוף נגעים).

וכתב שם כלל במצוות שאין קבוע להן זמן; לצורך מצוה או משום הפסד ממון וכדו', נראה שאם ממתין מלקיימן אינו עובר ב'עשה'. ואולם אם מתעכב בלא טעם אפשר שעובר ב'עשה'. אך אפשר שכל שדעתו לקיימה לאחר זמן – אינו עובר. וכבר דנו ראשונים ואחרונים בכל כיוצא בזה; האם עשה דוחה לא-תעשה כשאפשר לקיים העשה לאחר זמן ללא דחיית הלאו – ע"ע רמב"ן ורשב"א שבת כה; רשב"א ביצה ה: תוס' יבמות ה: בנין ציון לט; זכר יצחק לא (ב); חדושי הגר"ד בנגיס ח"ב י; קהלות יעקב יבמות ה; שעורי ר' שמואל ב"ב ג: אות עג; דבר שמואל לעיל סח: ע"ע ביוסף דעת שבת קלג.

'כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך, וראשי כנפים והסחוסים. רש"י מפרש שהגידון במשנה הוא על מצות אכילת הפסח ואפשרות מינוי על אותם חלקים. וכן מפרש הראב"ד. ואולם מדברי הרמב"ם (קרבן פסח י, ה-ט) נראה שהמשנה מדברת [גם] בדין שבירת העצם, שכל דבר שהוא נאכל בשור הגדול על ידי שליקה, ודאי אינו עצם ומותר לאכלו ולשברו, ובכלל זה הסחוסים, אבל גדי קטן ורך שעצמותיו רכים ואילו היה זה בשור הגדול לא היו נאכלים בשליקה – לא יאכלן מפני שהוא שובר עצמות באכילתו [וממילא אין בהם דין 'נותר' להיטען שריפה]. (וראה באור מהלך הסוגיא לפירוש זה בזבח תודה. וע"ע ב'חדושי הגר"ה על הש"ס' בבאור שיטת הרמב"ם).

'לא חש לקמחיה. יש מפרשים ביטוי זה, אכילתו של זה להפסד הולכת, שאינו מתעסק בתורה כראוי לה (רבנו חננאל, ומובא בערוך ערך 'קמח').

(ע"ב) 'משחשיכה נמי נייתי גומרתא וניחות עליה ונקלה ונפקה למוח דידיה... אביי אמר משם פקע'. לכאורה קשה הלא אינו מתכוין לפקיעה ואין זה 'פסיק רישיה ולא ימות' שתיפקע העצם במקום אחר מחמת הגחלת, ומה טעם אסור?

ונראה, כיון שרוצה על כל פנים בביקוע העצם הרי זה נחשב כמתכוין, כי יש לו ניהותא בדבר (עפ"י מנחת שלמה י, ד).

והביא דוגמאות נוספות לכעין זה. ובזבח תודה הקשה קושיא זו ולא תירץ. וע"ע ביומא עח. 'משום דמזדריב' ובמש"כ שם. ויש לעיין לפי התירוץ הנזכר, כיצד נפרש דברי אביי להלן (פה). שלכך לא התירו לחתוך אבר שיצא מקצתו שמא יפקע במקום הבשר, והלא שם אינו חפץ בפתיחת העצם רק רוצה להסיר החלק שיצא ונפסל, ואינו מתכוין כלל לשבירת העצם במקום אחר. ואפשר שפעמים רבות חיתוך העצם וקציצתה עושה בה בקעים וסדקים, והלא אפילו פגימת עצם כדי פגימת המזבח – חייבים עליה (כבחולין יז:), ויש אופנים שהדבר בגדר 'פסיק רישיה' או קרוב לכך, הלכך אסרו חכמים לחתוך לעולם. שו"ר כעין זה בחדושי רעק"א (וראה דוגמאות כיו"ב ביוסף דעת שבת קמא: עירובין כ:).

'משום פקע' – בקע, סדק בעצם (עפ"י רבנו חננאל; מוסף הערוך).

'רבא אמר: משום הפסד קדשים' – שאי אפשר שלא תשרוף הגחלת מעט מן המוח שבפנים [וגם אביי שפירש טעם אחר אינו חולק על כך אלא סובר שמשום הפסד מועט כזה לא חששו] (תוס' זבחים צו: ד"ה ואחד; תוס' רשב"א להלן פה.).

ואם תאמר, הלא המוח שבפנים מופסד ועומד שהרי אתה אוסר להוציאו, ואם כן מדוע נחשב זה מפסיד קדשים והרי הם אבודים בלאו הכי?

כעין זה הקשה בקובץ שעורים: הלא גם רבי יוסי האוסר (לעיל טו) לשרוף תרומה ההולכת לאיבוד אינו אוסר אלא מדרבנן, ובמקום הפסד מרובה מתיר, ואם כן מדוע אסור לאבד הקדשים. ומשמע בתוס' (פה. בד"ה כשהוא) שהוא איסור תורה – והלא בין כך הולכים הם לאיבוד.

והגרז"ר בנגיס (ח"ב סו, טו), כתב שלכך אסור, כי לא התיר רבי יוסי לאבד תרומה בידים אלא במקום הצלה מהפסד, אבל כאן הלא יתכן שהמוח יישרף ונמצא שהפסיד קדשים לחנם (וע' גם בחדושי רעק"א) – אך כאמור מדברי התוס' משמע (ויותר מפורש בתוס' רשב"א) שמדובר כאן על איסור תורה.

ובשו"ת אבני גזר (ח"מ עד) כתב שבקדשים – שלא כתרומה – אסור לאבד בידים אפילו דבר ההולך לאיבוד, משום 'לא תעשון כן לה' א'. ועדיין יש לדקדק שלא אמרו בגמרא משום 'לא תעשון' [אפשר משום שאינו דרך השחתה אלא כדי להציל את המוח שבעצם ולקיים מצוותו], אלא משום 'הפסד קדשים' והלא אין כאן הפסד.

ויש לומר, החשש הוא שלאחר שהאש תשרוף את העצם וכבר ניתן לחלץ את המוח, תמשיך האש ותשרוף מהמוח, ונמצא באותה שעה מפסיד קדשים הראויים.

'היתה לו שעת הכושר ונפסל בשעת אכילה, אין בו משום שבירת עצם'. נראה שנקט 'ונפסל בשעת אכילה' לרבותא, שאף על פי שכבר חל עליו איסור בפועל, הואיל ונפסל אין בו משום שבירת עצם. וכל שכן אם נפסל קודם לכן.

אבל אין מסתבר לומר ש'שעת הכושר' נחשבת רק באופן זה שנפסל לאחר שנראה לאכילה, אלא כל שנוקד דמו בהכשר נחשב 'שעת הכושר' ולחכמים ולרבי יעקב אסור. [כן ניתן לדקדק מלשון רש"י לעיל (פג. ד"ה לא היתה). אך יש לדחות שאולי רש"י רצה לפרש לכולי עלמא, גם לפי הסובר שמבעוד יום חייבים על שבירת עצם, אבל לדעת הפוסט שראוי נחשב 'שעת הכושר' אלא כשהיה ראוי להתחייב עליו בפועל, דהיינו בזמן אכילתו].

גיד הנשה האסור מהתורה – אין בו דין 'נותר' ואינו טעון שריפה, אבל שמנו של גיד שנהגו בו ישראל קדושים איסור, וכן הגיד החיצון שבירך הסמוך לבשר, שאינו אסור מהתורה אלא מדרבנן – הרי הם 'נותר' וטעונים שריפה (רב אשי; רבינא).

יש אומרים בדעת הרמב"ם ששמנו של גיד לא נהגו בו איסור בקרבן הפסח מפני שיש מצוה באכילתו [ואפשר שלדעתו רבינא חולק על רב אשי בזה], אבל הראב"ד כתב להחמיר גם בשמנו של גיד (עפ"י זבח תודה).

ונחלקו הרמב"ם והראב"ד (קרבן פסח י,יא) האם צריך לנקר הגיד והשומן האסור מקרבן פסח קודם צלייתו, אם לאו.

ואם נוקטים [בדעת רבי יהודה] שאחד מגידי הנשה בבהמה מותר, וספק הוא אם של ימין או של שמאל – שני הגידים אינם נאכלים מחמת הספק ושניהם טעונים שריפה, שהרי אחד מהם התר וחל בו דין 'נותר'.

כמו כן אם נוקטים שהימני בלבד אסור, אם נתערבו הגידים שניהם טעונים שריפה בט"ז.

נראה שזהו רק לרבי יהודה לשיטתו שסובר יש בגידין בנותן טעם, אבל למאן דאמר אין בגידין

בנו"ט – אינו 'בשר' (כדלעיל כב וחולין פט-צ) ואין בו איסור נותר.

גידים שסופם להקשות לכשיגדל הטלה – ראה להלן.

קנא. מתי שורפים את הנותר מקרבן הפסח?

הנותר מקרבן הפסח, נשרף בבוקרו של יום ט"ז בניסן, ואם חל בשבת – נשרף בבוקר שלמחרת, שאין שריפת קדשים דוחה לא את השבת ולא את יום טוב, ואין שריפת נותר בלילה אלא ביום.

על המקורות והטעמים שאין שריפת תרומה וקדשים דוחה יום טוב – ראה בשבת כד.

שריפת שאר הפסולים מלבד נותר ופיגול, כשרה בלילה (ערמב"ם מעה"ק ז,ה). וה"ה לאימורין

שניתותרו, שריפתם מהלכה כשאר הפסולים וכשרים בלילה. וכן הדין בשריפת פרים ושעירים

הנשרפים (עפ"י מנחת חינוך קמג).

דף פד

קנב. א. מה דינם של ראשי כנפים והסחוסים בפסח?

ב. מה דינם של גידים שסופם להקשות – לענין פסח ולענין טומאת אכלים?

ג. האם ניתן להימנות על מוח שבראש הבהמה ועל מוח שבעצמות?

א. ראשי כנפים (= שכמות. ויש מפרשים: הגידים הסמוכים לפרקים) והסחוסים – נאכלים הם בגדי הרך. ואף על פי

שבשור הגדול אינם ראויים לאכילה, אך הואיל ואפשר לאכלם בו על ידי שליקה (= בישול יתר), נאכלים

בגדי הרך על ידי צלי. כן הסיק רבא ותניא כוותיה. ואילו רבה פירש שנחלקו תנאים בדבר.

עור הפסח, אי אפשר להימנות עליו. ואף על פי שנאכל בשור על ידי שליקה, אינו נאכל

בשליקה אלא על ידי הדחק (עפ"י תוס' חולין עו. ד"ה עור).

ב. גידים שסופם להקשות, לכשתזקין הבהמה; בתחילה נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש האם נמנים עליהם

בפסח, ואם מטמאים טומאת אכלים. ולבסוף חזר בו רבי יוחנן ונקט להלכה שהולכים אחר הסוף ולא אחר

מצבם עתה, הלכך אין נמנים עליהם. [ואמנם לדעת תנא דמשנת חולין, עור הראש של עגל הרך מטמא

כבשרו דאולינן בתר השתא, אך זו היא דעה יחידאית].

יש מפרשים בדברי הרמב"ם (ק"פ י, י) שגידים שסופם להקשות יש בהם מצות אכילה כשאר קדשים מפני שהם ראויים לאכילה, הגם שאין נמנים עליהם מפני שאין שם 'בשר' עליהם (בשם הגר"ח).

ג. נמנים על מוח שבראש (מפני שאפשר להוציאו ללא שבירת עצם, גוררו בקיסם דרך האף. רש"י), ואין נמנים על מוח שבקולית, שאי אפשר להוציאו ללא שבירה. [וגם אם נאמר שאין איסור תורה בשבירה מבעוד יום או בשריפת העצם כדלהלן, אסור הדבר מדרבנן].

קנג. מה דין שבירת העצם בקרבן הפסח, באופנים דלהלן?

- א. בפסח שנטמא.
- ב. היתה לו שעת הכושר ונפסל.
- ג. שבירה מבעוד יום.
- ד. שריפת עצמות.
- ה. חיתוך גידים.
- ו. שבירת אבר שיצא מקצתו.
- ז. שבירת עצם בבשר נא.
- ח. שבירת האליה בכבש.
- ט. שבירת אבר שאין עליו כזית בשר.
- י. אין עליו כזית בשר במקום השבר, ויש עליו במקום אחר.

א. השובר את העצם בפסח שנטמא ונפסל קודם זריקת הדם – פטור (ועצם לא תשברו בו – בכשר ולא בפסול. ומשמע בגמרא (פג) שמותר אף לכתחילה לשבור).

פסח הבא בטומאה – שהיו רוב ציבור טמאים – לדברי רבי ירמיה נחלקו בדבר רבי וחכמים; לרבי חייב (בבית אחד יאכל... ועצם לא תשברו בו – והרי זה ראוי לאכילה) ולחכמים פטור (בו – ולא בפסול, והרי זה פסול אלא שטומאה דחוייה בציבור (עפ"י רש"י). ומשמע שלדעת האומר טומאה הותרה בציבור – פטור. וכ"כ במצפה איתן שבועות ג:). ולדברי רבי יוסף גם רבי מודה שפטור (שאינו חולק על דרשת תנא קמא 'בכשר ולא בפסול' אלא מוסיף עליו).

א. להלכה פסק הרמב"ם (ק"פ י, א) שפסח הבא בטומאה אין בו משום שבירת עצם. ולפי זה מצוה

יש לשוברו כדי לאכול את המוח שבעצם, שלא יהא נותר (עפ"י אור שמח שם).

ויש מי שכתב שלוקה משום שבירת עצם הואיל וראוי לאכילה (עפ"י מאירי).

ב. אין חילוק אם נטמא הבשר או נטמאו הכהנים העובדים (עפ"י מקדש דוד כו, ב. ואולם אם לא נטמאו

אלא הבעלים י"ל שאסור לשבור לכו"ע, שהרי הקרבן עצמו כשר).

נטמא לאחר שנראה לאכילה – ראה להלן סעיף ב.

ב. פסח שהיתה לו שעת הכושר ונפסל [בכלל זה אבר שיצא כולו חוץ לחומת ירושלים. עפ"י רש"י], נחלקו

בדבר רבי שמעון ורבי יעקב; ר"ש מתיר ורבי יעקב אוסר (כמובא לעיל פג). ורב יוסף פירש שנחלקו בזה

רבי וחכמים. וכן מפורש בבביתא שרבי פוטר (וכן מבואר שזו גם דעת רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא).

ואביי דחה ואמר בין לרבי בין לחכמים אין בו משום שבירת עצם שהרי עתה הוא פסול.

כנזכר לעיל, הרמב"ם (י, ו) פסק כרבי יעקב שלוקים על שבירת עצמות נותר.

ג. השובר עצם מבעוד יום; אביי פירש שלחכמים חייב (שהרי הפסח כשר) ולרבי פטור (שאינו בר-אכילה כעת), ואף על פי כן אסור מדרבנן גזרה אטו משחשיכה. ורב פפא אמר: לכולי עלמא חייב שהרי ראוי לאכילה בערב. ובברייתא מפורש שרבי פטור, כאביי.

א. משמע שלאחר שעבר זמן אכילתו מודה רב פפא שפטור. אך דוקא למאן דאמר היתה לו שעת הכושר פטור.

ב. הלכה שהשובר מבעוד יום חייב (עפ"י רמב"ם י,א; לקוטי הלכות).

ד. שריפת עצמות אינה בכלל 'שבירה' ולא נכללה באזהרה זו, אבל מדרבנן אסור; גזרה שמא תיפקע העצם (אביי), או משום הפסד קדשים בידיים, שמא תאכל האש ממוח העצם (רבא).

ה. המחתך בגידים, אין בו משום שבירת העצם.

א. אין חילוק בין גידים רכים לקשים. וכן המחתך בקרנים ובטלפים, אינו עובר ב'לא תעשה' (זבח

תודה עפ"י התוספתא).

ב. עצמות רכות, אותן שבשור הגדול נאכלות על ידי שליקה; כתב הרמב"ם (י,ח-ט) שאין בהן

משום שבירת עצם. ואפשר שלפרש"י אסור הדבר, כי מכל מקום בכלל 'עצמות' הן ואסור

לשברן (עפ"י זבח תודה. מדבריו נראה שנקט בדעת הרמב"ם שעצמות רכות, כל שבשור הגדול נאכלות –

מותר לשברן. וצ"ע שברמב"ם לא כתב כן אלא לגבי סחוסים שאינם 'עצמות' בעצם [ואכילתם בשור הגדול מהוה

סימן שאינם 'עצמות'], אבל לא שמענו שיש עצמות רכות שמותר לשברן).

ו. אבר שיצא מקצתו חוץ למחיצתו והרי אותו מקצת נפסל ב'וצא'; רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא

פטור את השובר. לדברי רב פפא נחלקו בדבר רבי וחכמים; חכמים מחייבים שהרי החלק שלא יצא כשר

ואין זה פסח פסול. ולרבי פטור מפני שמקום השבירה אינו נאכל. רב ששת בר רב אידי אמר שגם לחכמים

פטור. [ולמאן דאמר פסח שהיתה לו שעת הכושר ונפסל, חייבים עליו – ודאי חייב].

א. הרמב"ם פסק אבר שיצא מקצתו יש בו משום שבירת העצם.

ב. נראה שאף לרבי אסור לשבור מדרבנן, שמא יפקע במקום שלא יצא, וכדברי אביי להלן פה. (ובזה יש לישב

קושי הרש"ש שם).

ג. אבר שיצא כולו; אותו אבר הריחו כפסח שהיתה לו שעת הכושר ונפסל (עפ"י רש"י). והנצי"ב

כתב שאין חילוק אם יצא מקצתו או כולו, כיון ששאר הפסח נשאר בפנים.

ז. שבירת העצם בנא; לדברי רב ששת בריה דרב אידי נחלקו בדבר רבי וחכמים. ולדברי רב נחמן בר יצחק

יש בו משום שבירת העצם לכולי עלמא שהרי ראוי לאכילה על ידי צלייה.

לכאורה נראה שבמבושל אין בו משום שבירת העצם שהרי עתה אינו ראוי להתכשר בצלייה.

ואולם לפי מה שנפסק להלכה כרבי יעקב שאם היתה לו שעת הכושר – חייבים עליו, אם כן

הוא הדין למבושל שהרי קודם שנתבשל היה ראוי לצלייה ונחשב כהיתה לו שעת הכושר (עפ"י

רמב"ם י,ו כהסבר האור-שמח שם ולקוטי הלכות).

ח. שבירת עצם האליה; לרב נחמן בר יצחק, נחלקו בדבר רבי וחכמים אם חייבים עליה אם לאו – הואיל

ואין האליה מיועדת לאכילה אלא למזבח. וכן אמר רבי במפורש בברייתא, שפטור. ורב אשי אמר שלדברי

הכל אין בה משום שבירת עצם.